

ÎNCERCĂRI DE IMIXTIUNE ÎN ȚARA HAȚEGULUI ÎN VEACUL AL XV-LEA

Este cunoscut faptul că domnia Angevinilor în Ungaria, în veacul al XIV-lea, a însemnat pentru Transilvania, datorită creșterii puterii marilor feudali, crearea cadrului legal pentru o serie nesfârșită de încălcări și uzurpări, făcute de elementele nobiliare, cu acordul regilor, asupra drepturilor cnezilor, ale obștilor românești ori ale obștilor săsești și secuiești și ale fruntașilor acestora¹. Se prefigura în aceste condiții un conflict acerb între dreptul nescris al cnezilor, bazat (în confruntarea cu străinii) pe întemeiere, adică pe o activitate creatoare, și dreptul decurgând din diplomele de dăruire regală². Această confruntare inegală între *ius keneziale* și *ius regni*, avea să se tranșeze, evident, în defavoarea modului tradițional de stăpânire a satelor, înlocuit fie de străini intruși în mediul românesc, fie de cnezi localnici mai puternici, și unii și alții posesori ai actelor de donație regală, singurele în măsură — după noile rânduiri — să confere dreptul de stăpânire asupra pământului și supușilor. E drept că diplomele lui Ludovic I de Anjou de la 1366³ — restrictive în raport cu cnezimea în speță și cu românii în general — nu s-au putut aplica atunci efectiv, mai ales în zonele românești de margine rămase compacte, cum era și Țara Hațegului (aflată în raporturi tradiționale cu Țara Românească), datorită unei ridicări în masă (*insurrectia generalis*) a locuitorilor dezavantajați de conținutul acestor decrete⁴.

Domnia lui Sigismund de Luxemburg (1387—1437) aduce anumite schimbări în evoluția situației generale din regat și, prin urmare, și în Transilvania. Pe plan intern, noul suveran — după o perioadă inițială de anarhie și nesiguranță, delimitată relativ de anul 1403 — va duce o politică de îngrădire a puterii nobiliare și, în același timp — ca revers — de întărire a autorității centrale⁵. La fel vor proceda în veacul al

¹ M. Holban, *Din cronica relațiilor româno-ungare în secolele XIII—XIV*, București, 1981, p. 233.

² *Ibidem*, p. 227.

³ Ș. Papacostea, *La fondation de la Valachie et de la Moldavie et les Roumains de Transylvanie: une nouvelle source*, în „Revue roumaine d'histoire“, 1978, XVII, nr. 3, p. 396—407; *idem*, *Țările române în lumea europeană a veacului XIV*, în „Magazin istoric“, 1980, XIV, nr. 4 (157), p. 54—55.

⁴ Șt. Pascu, *Răscoale jărănești în Transilvania*, I, Epoca voievodatului, Cluj, 1947, p. 53.

⁵ *Istoria României*, II, București, 1962, p. 233, 255; K. Gündisch, *Cnezii români din Transilvania și politica de centralizare a regelui Sigismund de Luxemburg*, în vol. „Ștefan Mateș la 85 de ani“, Cluj-Napoca, 1977, p. 235.

XV-lea Iancu de Hunedoara și Matia Corvinul, cu mențiunea că ultimul, încurajând și răspătând o nobilime credincioasă, nu va manifesta aceeași grijă, de tradiție paternă, față de cnezime, deci și față de cea hațegană. Totuși, această cnezime hațegană s-a înscris de la început ca important suport pentru Sigismund de Luxemburg și, mai ales, pentru Iancu de Hunedoara în politica de centralizare. Motivele acestei azeziuni sint multiple: tendința mării nobilimi de a-și extinde dominația și asupra Țării Hațegului (cnezii îl vor sprijini pe rege, dacă și cind acesta îi va apăra de amestecul intrușilor); dorința cnezimii de a-și menține preeminența economică și social-politică; necesitatea de a se apăra în fața pericolului otoman (ostile turcești vor pătrunde de două ori în sudul Transilvaniei, în prima parte a veacului al XV-lea — în 1420 și 1438 — devastind și Țara Hațegului⁶); bunele relații pe care, în anumite momente și circumstanțe, le-au avut suveranii amintiți cu domnii transalpini. În schimbul sprijinului dat puterii centrale pentru înfringerea, de exemplu, a răzvrătirii nobilimii mari maghiare la 1403, familiile Cindea din Riu de Mori, Cindeș din Streisingeorgiu, cele din Lunca Cernii, Ostrov, Riu Bărbat, Hațeg, Silvaș, Strei etc. vor obține recunoașteri asupra stăpînilor lor, noi donații sau înobilări⁷. La fel s-a întimplat și în vremea lui Iancu de Hunedoara, cind s-a remarcat rolul cnezilor în lupta anti-otomană a marelui voievod al Transilvaniei și apoi guvernator al Ungariei⁸. Aceasta nu înseamnă că, de-a lungul veacului al XV-lea, cnezimea hațegană a fost scutită de încercările unor intruși — nobili mari sau mici, laici ori eclesiastici și chiar demnitari citadini — de a pătrunde în Țara Hațegului ca stăpînitari de pămînt. Tocmai acest „contract“ tacit între cnezii hațegani, hotărîți să rămînă stăpîni pe bunurile lor și suveranii dornici de sprijin împotriva anarhiei feudale și contra atacurilor turcești, a pregătît permeabilitatea Țării Hațegului față de feudalismul de tip apusean. Cnezii, spre a rămîne mai departe stăpîni la ei acasă, au căutat înobilarea, deci încadrarea în obiceiul regatului și au acționat ca atare (ca nobili, adică), ieșind din hotarele vechilor lor cnezate. Așa, de pildă, în epoca lui Iancu și Matia Corvinul, Sălășenii stăpînesc și la Merișor, iar Cindeștii de Riu de Mori, la Fizești, Galați⁹ etc. De asemenea, încercările unor intruși de a deveni proprietari în Hațeg au fost favorizate, credem, și de alte fapte: divizarea stăpînilor între urmași, dreptul de moștenire al fetelor, tendința — e drept, tardivă (sfîrșitul veacului al XV-lea) — de hotărnicire a posesiunilor, accentuarea diferențierii social-economice și politice între cnezii nobili și oamenii de rînd ai satelor, ruperea nobilimii cneziale de comunitate (obște) și integrarea sa, ca statut social și mentalitate, în rîndul nobilimii generale transilvănene etc. Situația era schimbată față de veacul al XIV-lea și în ceea ce

⁶ V. Pervain, *Lupta antiotomană a țărilor române în anii 1419—1420*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj-Napoca“, 1976, XIX, p. 55—79; Fr. Pall, *Știri noi despre expedițiile turcești din Transilvania în 1438*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj“, 1958—1959, I—II, p. 9—28.

⁷ K. Gündisch, *op. cit.*, p. 236—237.

⁸ Șt. Pascu, *Rolul cnezilor din Transilvania în lupta antiotomană a lui Iancu de Hunedoara*, în „Studii și cercetări de istorie“ 1957, VIII, nr. 1—4, p. 25—67.

⁹ Csánki D., *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, V, Budapest, 1913, p. 191, 229 etc.

privește realitățile juridice. Așa, de pildă, cei ce voiau să-i deposedeze pe hațegani, începînd cu precădere din a doua treime a veacului al XV-lea, nu se mai prevalau acum, ca-n secolul al XIV-lea de obiceiul regatului pentru a subsuma dreptul tradițional românesc. Sintem într-o vreme cînd, în general, *ius keneziale* nu mai era operant; cnezii vor uza de acest drept pînă la începutul secolului al XV-lea în mod constant, dar nesocotirea sau ignorarea lui voită îi va determina pe cei mai puternici să încerce încadrarea lor în noile realități bazate pe dreptul scris conferit prin diplomă regală. Unii vor reuși, alții vor deveni supuși pe propriile pămînturi. Deci intrușii, în veacul al XV-lea, se vor folosi de alte mijloace pentru a pătrunde în Hațeg, fiindcă și cei ce urmau să fie deposedați erau tot nobili (în general cnezi innobilati), adică persoane situate pe aceeași treaptă socială. Aceste mijloace variază de la moșteniri la alianțe matrimoniale și de la uzurpări pînă la înstăpînirea asupra unor bunuri aparținătoare vasalilor infideli sau apreciați ca trădători (față de rege și „sfînta coroană“), după principiile moralei feudale.

Cea dintii exemplificare aflată în atenția noastră nu se încadrează decît parțial în considerațiile de mai sus, intrucît evenimentele pe care le conține se petrec la cumpăna dintre secolele al XIV-lea și al XV-lea, cînd dreptul cenezial bazat pe o activitate creatoare este încă invocat, cînd instanțele de judecată ceneziale mai sînt încă convocate și emit acte în numele lor și cînd asalturile străinilor asupra Țării Hațegului sînt deocamdată sporadice. Totuși, la 1390, doi străini de Țara Hațegului, orașeni, anume Mihail, zis „Postăvarul“ (*Poztos*), jude de Timișoara, și fratele acestuia, Iacob, cer și obțin de la regele Sigismund de Luxemburg un act de danie¹⁰ asupra posesiunilor Băuțarul Mare și Băuțarul Mic (*Nagy-pala* și *Kispala*), sub cuvînt că vechile acte doveditoare erau distruse și că mai apoi „unii români“ se înstăpîniseră cu de la sine putere peste bunurile pomenite¹¹. Cum începutul domniei lui Sigismund a însemnat anarhie și nesiguranță, cum verificarea unor acte „distruse“, era anevoioasă ori imposibilă și cum de români se mai lovise regele ca dușmani ai săi în campania Banatului¹², noua diplomă pentru Mihail și Iacob a fost repede eliberată. Actul de danie al regelui a fost însă contestat de românul Tatul — *Thatul Wolachus* (probabil pentru posesiunea *Kispala*) și de alți doi români, Valentin, ușierul regelui (*ianitor nostre maiestatis*) și Dan, fiii lui Bodo de Pala (pentru *Nagypala*). Primul contestatar, anume Tatul, este redus repede la tăcere de Mihail și Iacob printr-un act

¹⁰ Ortway T., *Pesty Fr., Oklevelek Temesvármegye és Temesvár város történetéhez*, I, Bratislava, 1896, p. 188—189.

¹¹ *Ibidem*, p. 318—323. Actele invocate de Poztos-i în favoarea pretențiilor lor, fără să aibă precizată data, nu pot fi mai vechi decît anul 1387, deoarece unul ar fi emis, chipurile, de Sigismund de Luxemburg, celălalt de regina Maria a Ungariei, iar ultimul de Ladislau, voievodul Transilvaniei. Aceste acte nu sînt date *in extenso*, cum ar fi fost firesc, ci doar pomenite, deoarece, probabil, nici n-au existat, iar Poztos-ii s-au prevalat de dezordinile și nesiguranța de la începutul domniei lui Sigismund, pentru a justifica „pierderea“ lor. (Enumerarea acestor trei acte se face în documentul din 1390, publicat de Ortway, T., *Pesty Fr., op. cit.*, p. 185—188.)

¹² M. Holban, *op. cit.*, p. 227—228.

de supunere, consemnat într-un acord¹³, dar Valentin și Dan — mai insistenți și datorită calității avute de Valentin la curtea regelui — obțin în 1398, la Sarmizegetusa (*Vorhel*), în prezența lui Știber, voievodul Transilvaniei, recunoașterea făcută de tribunalul cnezilor asupra justeții cauzei lor. Într-adevăr, cnezii depun mărturie că strămoșii lui Valentin și Dan, numiți Filea (*Philes*) și Ștefan (*Stephanus*), au întemeiat cnezatul *Palei* și că, în virtutea dreptului cnezial, stăpînirea trebuie să rămână urmașilor întemeietorilor. În 1402, împricinații se adresează regelui, care cere voievodului Transilvaniei să facă dreptate¹⁴. În același an, voievodul Nicolae (care era și comite de Timișoara) judecă pricina, cîntărind argumentele celor două părți: Valentin și Dan prezintă actul din 1398 al juraților și tuturor cnezilor și românilor din districtul Hațeg; act ce atestă, în virtutea dreptului cnezial, stăpînirea lor asupra *Palei*; pe de altă parte, Mihail zis Postăvarul și fratele său Iacob arată actul de donație al regelui Sigismund, din 1390, și actul capitlului din Arad de introducere a lor în stăpînire, din același an. Pentru voievod, hotărîtoare sînt ultimele două acte, aduse de Mihail și Iacob, deoarece acestea se încadrează în obiceiul regatului. În consecință, este recunoscut dreptul de stăpînire asupra Băuțarului (Mare și Mic) al celor doi orășeni din Timișoara¹⁵. Dar nu vor trece decît cca. cinci ani și în 1407, la 23 iunie, voievodul Transilvaniei Iacob Lachk de Santău, la cererea celor 12 jurați asemeni din districtul Hațeg, judecă pricina dintre Andrei, fiul lui Dușa (*Dwsa*) de Densuș (reprezentat prin văduva sa, nobila doamnă Marena), pe de o parte, și Nicolae, fiul lui Martin de Densuș, pe de altă parte¹⁶. Expoziția ca și dispoziția acestui act sînt interesate din mai multe puncte de vedere. Nicolae, fiul lui Martin și nepotul de soră al lui Andrei de Densuș — adoptat de către acesta — este lăsat ca moștenitor al unei pătrimi din posesiunile tatălui său adoptiv. Hotărnicia exactă a acestei pătrimi nu fusese fixată de Andrei, dar văduva acestuia, Marena, în numele ei și al fiilor săi, Nicolae și Dionisie, dorește să respecte dorința soțului său, cu condiția ca Nicolae, fiul lui Martin, să redea partea ce i se cuvine din Densuș cînd și dacă va primi (de la Marena și fiii săi) în alt sat o porțiune echivalentă. În schimbul acestei generozități, Nicolae dă familiei lui Andrei jumătate din posesiunea sa *Pala* (Băuțarul) și se angajează să-i ajute sub mai multe aspecte pe fiii Marenei, fără să ridice alte pretenții în viitor ori să pornească judecăți. Actul trezește nedumeriri mai ales dacă este integrat în seria de acte anterioare și următoare lui privind posesiunea *Pala*. Nu se arată despre care din cele două posesiuni Băuțarul este vorba sau dacă sînt considerate împreună și nu sînt pomeniți nici stăpînii de la 1402, recunoscuți oficial prin judecata voievodului. Apariția acestui Nicolae — fiul lui Martin, căsătorit cu o den-

¹³ *Ibidem*, p. 288. Vezi actul la Ortway T., Pesty Fr., *op. cit.*, p. 188—189. Acordul este urmat repede de actul de introducere a timișorenilor în stăpînirea *Palei*, act emis de capitlul din Arad, cu indicarea hotarelor posesiunii. Vezi Ortway T., Pesty Fr., *op. cit.*, p. 196—198.

¹⁴ Ortway T., Pesty Fr., *op. cit.*, p. 318—319.

¹⁵ *Ibidem*, p. 318—323. Despre Poztos-i și Cîndești ca stăpîni ai *Palei*, vezi Csánki D., *op. cit.*, p. 189—190.

¹⁶ Arhiva Națională Maghiară, Budapesta, Dl. 42924. Regest la Mályusz E., *Zsigmondkori oklevéltár*, II/2, Budapesta, 1958, p. 61, nr. 5583.

susiancă și fiu adoptiv al unchiului său, Andrei de Densuș — ca proprietar al unei jumătăți din *Pala* trebuie să aibă o explicație. Prezența timișorenilor ca stăpîni în districtul Hațeg a fost de la început relativ labilă. Nu este exclus ca, dorind să-și întărească poziția, aceștia să fi recurs la o alianță matrimonială cu o hațegană. Spunem acestea, deoarece este puțin probabil și nu avem nicio dovadă ca, în intervalul de 4—5 ani (1402—1407), să se fi schimbat stăpîniile Palei. Or, din moment ce la 1402 stăpîniile certe ai acestei moșii erau *Poztos-ii* din Timișoara, este de presupus că și Nicolae, fiul lui Martin, va fi fost membru al aceleiași familii, în condițiile în care la 1407, el stăpînește o parte din posesiunea *Pala*. Chiar și rezonanța catolică a numelor de Martin (tatăl lui Nicolae) și Dominic (fratele lui Martin) pledează pentru acest fapt. E drept că și numele lui Andrei (fratele mamei lui Nicolae) are aceeași sonoritate, numai că despre el știm sigur că era fiul lui Dușa (Doșa) de Densuș și că era căsătorit cu o anume Marena. Despre Martin, Nicolae și Dominic nu avea dovezi că proveneau din Țara Hațegului, iar primul act care pomeneste *Pala* după 1407, îi arată tot pe timișoreni ca stăpîni (e drept, în declin). Deci acest Nicolae, fiul lui Martin, trebuie să fie tot dintre *Poztos-ii*, din moment ce aceștia sînt stăpîniile Palei și înainte și după 1407. Dacă într-adevăr Nicolae era timișorean, prezentarea sa în fața forului de judecată districtual, format din 12 cnezi jurați (și prezidat de voievod) este semnificativă pentru tendința de a rezolva problema Palei în interiorul Țării Hațegului, de către români și prin excluderea veneticiilor. Aceasta cu atât mai mult cu cît amintita posesiune pare să fi avut o importanță economică specială în condițiile situației sale pe drumul comercial dintre Hațeg și Banat (prin Poarta de Fier a Transilvaniei).

După 1407, stăpîniile timișoreni ai Palei reapar explicit în documente la 1424, cînd capitulul din Alba Iulia adeverește faptul că Benedict, fiul lui Mihail Poztos din Timișoara, a zălogit moșia sa *Pala* lui Ioan, fiul lui Cîndea de Rîu de Mori¹⁷. Peste alți cîțiva ani, la 1430, Ladislau de Chak, voievodul Transilvaniei, cere capitulului din Alba Iulia să introducă pe cei din familia Cîndea (Ioan, fiul lui Cîndea, cu fiii săi Ladislau, Cîndreș și Nicolae și cu fratele său Cîndea) în stăpînirea posesiunilor *Alsopala* și *Felsewpala* (*Pala* de Sus și *Pala* de Jos; desigur identice cu *Pala* Mare și *Pala* Mică, adică Băuțaru)¹⁸. Tot la 1430, capitulul albens răspunde că a îndeplinit cererea voievodului¹⁹. În acest moment, orașenii din Timișoara, supranumiți Poztos, par excluși definitiv din chestiunea stăpînirii Băuțarului. Dar în același an, 1430, la 5 noiembrie, capitulul din Alba Iulia adeverește că, de fapt, Benedict, fiul lui Mihail zis Poztos din Timișoara a vîndut pentru o mie de florini satele românești Băuțaru de Sus și de Jos (*duas possessiones suas, Alsopala et Felsepala vocatas*,

¹⁷ Arhivele Statului din Slovacia, Bratislava, fond Révay, familia Kendeffy, fasc. 87, fasc. 1, nr. 2; copie microfoto la Arhivele Statului din București, fond microfilme, rola 25/Cehoslovacia, cadrul 5.

¹⁸ Barabas S., *A Róman Szent Birodalmi Gróf Széki Teleki család oklevéltára*, I (1206—1437), Budapesta, 1895, p. 530—531, nr. 396.

¹⁹ Arh. St. Bratislava..., nr. 3; copie microfoto la Arh. St. București..., cadre 6, 7 și 8. Actul e pomenit de Szabó K., *A Kendefiak a XIV. és XV-dik században*, în „Századok“, 1868, II, fasc. 1 (ian.) p. 26.

volahales in comitatu Huniadiensis existentes habitas) nobililor bărbați Ioan, fiul lui Cîndea, fiilor săi Ladislau, Cîndreș și Nicolae și fratelui său dinspre tată numit Cîndea²⁰. La 24 martie 1438, regele Ungariei, Albert, întărește actul de mai sus, confirmînd pe noii proprietari ai Băuțarului²¹. Tot în 1438, la 10 aprilie, același rege Albert poruncește capitlului albens să introducă pe nobilii din familia Cîndea de Rîu de Mori în stăpînirea Băuțarului de Sus și de Jos²², iar capitlul răspunde după cca. o lună că s-a conformat întocmai²³. Și iarăși chestiunea Poztos-ilor pare definitiv tranșată, numai că, între timp, la 7 oct. 1435, tot capitlul din Alba Iulia „legalizase“ o altă înțelegere între aceștia și familia Cîndea: Benedict, fiul lui Mihai Poztos urma să primească spre folosință, condiționat și în schimbul unei sume de bani, a patra parte din satele Băuțarului de Sus și de Jos²⁴. Totuși, de-acum adevărații stăpîni ai *Palei* par să rămînă Cîndeștii din Rîu de Mori. La capătul acestei evoluții destul de sinuoase a lucrurilor se pot concluziona următoarele: între 1390 și 1438 (în cca. o jumătate de veac) stăpînii posesiunilor Băuțarului de Sus și de Jos (sau Mare și Mic) s-au schimbat de trei ori; primii stăpîni, Valentin, Dan (fiii lui Bodo) și Tatul făceau parte din familii românești cneziale și stăpîneau satele respective în virtutea dreptului cnezial al întemeierii; următorii stăpîni, orașenii din Timișoara, vor ajunge să posede *Pala* prin uzurpare *de facto* și prin danie regală *de iure*, profitînd de neîncadrarea adevăraților și vechilor stăpîni în mermele juridice feudale ale regatului și de invocarea de către aceștia a dreptului cnezial ignorat de autorități (Nicolae, fiul lui Martin, trebuie încadrat deocamdată, chiar dacă păstrăm o doză de incertitudine, tot între timișoreni); a treia serie de stăpîni ai *Palei* (rămăși, se pare, pe tot cuprinsul veacului al XV-lea) sînt tot cnezi români hațegani — puternica familie a Cîndeștilor din Rîu de Mori — dar sînt cnezi nobili, încadrați în legalitatea impusă de oficialitate și dornici să profite de slăbiciunea financiară prin care, se pare, că treceau intrușii demnitari citadini, veniți din Timișoara. Deci încercarea străinilor de a pătrunde în Hațeg s-a soldat de astă dată cu un eșec, fiindcă localnicii au învățat să se prevaleze de mijloacele legale generale uzitate în regat de stăpînitorii pămîntului.

O nouă încercare a unor nobili străini de a pătrunde în Țara Hațegului se face la 7 martie 1406, cînd Sigismund de Luxemburg cere capitlului din Alba Iulia să introducă în stăpînirea posesiunii și a vămii Bretea (*Berethkthe*) pe Ioan, fiul lui Grigore de Bethlen, aprodul curții

²⁰ Transumpt în actul dat de Albert, regele Ungariei, la 24 martie 1438. Vezi nota 21.

²¹ Arh. Naț. Magh., Dl. 44195. (Fotocopie la Biblioteca Academiei Cluj-Napoca, col. Solyom-Fekete). Actul poartă următoarea mențiune: *Relatio Petri Cheh de Lewa, pridem Wayvode Transsilvanus*, important pentru cronologia voievozilor Transilvaniei, deoarece dovedește că la 24 martie 1438, *Petru Cheh* nu mai deținea această demnitate.

²² Barabas S., *op. cit.*, II, p. 1—2, nr. 1. Documentul s-a transmis și în transumpt în actul capitlului din Alba Iulia, dat la 13 mai 1438 (vezi nota 23).

²³ Arh. St. Bratislava, nr. 6; copie microfoto la Arh. St. București, cadrele 11—12.

²⁴ *Ibidem*, nr. 5; cadrul 10.

regale (*aule nostre maiestatis iuveni*)²⁵. La 1410, în fața vicevoievodului Transilvaniei, Ladislau de Nădab, amintitul Ioan de Bethlen, din dorința extinderii autorității sale, susține că pământurile Silvaș (*Sylwas*) și Gîntaga (*Gewchaga*) au fost „întotdeauna și din vechime“ drum ocolit (*falsa via*) al vămii sale de pe posesiunea Bretea. Capitlul din Alba Iulia, căruia vicevoievodul îi ceruse să constate veridicitatea celor afirmate de Ioan de Bethlen, răspunde peste cca. șase săptămîni că într-adevăr pământurile Silvaș și Gîntaga au fost și sînt pe drumul ocolit al vămii Bretea²⁶. Pretenția lui Ioan de Bethlen de a percepe vama și de la Silvaș și Gîntaga și realizarea acestei pretenții reprezintă desigur, un pas important și spre stăpînirea acestor posesiuni alături de Bretea. Totuși izvoarele cunoscute nu lasă să se înțeleagă că această stăpînire a lui Ioan de Bethlen ar fi ajuns fapt împlinit. În veacul al XV-lea s-au străduit să stăpînească moșii în Hațeg și unii nobili hunedoreni, români chiar, din apropierea districtului. Astfel, la 1429 Lorand Lapes, vicevoievodul Transilvaniei cere capitlului din Alba Iulia să introducă pe Elena, soția lui Moga de Hălmeag (*Halmag*, așezare azi, probabil, dispărută), pe Anca, văduva lui Ladislau zis Voicu de Hunedoara (*Vayk de Hwnyad*), pe Blasiu, fiul și pe Marta, fiica lui George de Brănișca (*Barinchka*), pe Ladislau, Nicolae și Ioan, fiii și pe Ana, fiica răposatului Andrei de Brăniștea în stăpînirea părților de moșie din posesiunile Sarmizegetusa (*Varalia*), Hobîța (*Ohabcha*) și *Braditis* (probabil dispărută), așezate în sud-vestul Țării Hațegului²⁷. La actul de introducere în stăpînire făcut de capitlu au contrazis familiile de origine cnezială din Clopotiva și Densuș²⁸. De asemenea, la 15 mai 1431, Simion (*Simeon*), comitele de Hunedoara și juzii nobililor, la cererea nobilei doamne Ana Cîndea de Rîu de Mori, aprobă amînarea judecării pricinii dintre Ioan de Fărcădin, fostul său soț (decedat) și Matei de Uroi (*Matheus de Arany*), privind stăpînirea unei pătrimi din posesiunea Rîu de Mori²⁹. În acest caz, în mod sigur, n-au fost cedate porțiuni din posesiunea Rîu de Mori, pricina rezolvîndu-se, probabil, prin răscumpărarea cu bani a dreptului femeilor. Răscumpărarea acestor drepturi ale femeilor asupra pămîntului devenise, poate, un mijloc de a împiedica pătrunderea intrușilor ca stăpîni în Hațeg.

Este interesant faptul că aceste ultime exemple relevate, probabil inclusiv cazul cetățenilor din Timișoara, evidențiază înstăpîniri sau în-

²⁵ Arh. Naț. Magh., Dl. 30410; fotocopie la Institutul de istorie și arheologie Cluj-Napoca, nr. 71; regest la Mályusz E., *op. cit.*, II/1, Budapesta, 1956, p. 557, nr. 4517. Localitatea Bretea, pomenită în acest document este în Hațeg — cf. Csánki D., *op. cit.*, p. 76; C. Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, I, București, (1967), p. 105.

²⁶ Arh. St. Cluj-Napoca, arh. familiei Lazar-Szárhegy, an 1410.

²⁷ Arh. Naț. Magh., Dl. 29462; fotocopie la Institutul de istorie și arheologie din Cluj-Napoca. Actul e pomenit de Csánki D., *op. cit.*, p. 153.

²⁸ Cf. Csánki D., *op. cit.*, p. 153.

²⁹ Kemény J., *Diplomatarii Transylvanici Supplementum*, III (1415—1453), p. 121; manuscrisul se află la Bibl. Academiei, Cluj-Napoca, fond. mss., sub cota provizorie A. 120. Doc. publicat de Kenderesi F., *Vajda Hunyadvár külső tekintetben és ennek történeti leírása az újabb időkig*, în „Tudományos gyűjtemény“, 1831, an. 15, VII, p. 31—32.

cercări de înstăpînire asupra unor pămînturi (sate) prin intermediul drepturilor patrimoniale cvenite femeilor (moșteniri și căsătorii).

Cam în aceeași perioadă a primei treimi a veacului al XV-lea, se remarcă și alte confruntări între localnici hațegani și străini, confruntări care nu au drept obiect stăpînirea asupra pămîntului. Astfel, la 31 august 1426, la Sarmizegetusa (*Varhel*), Ladislau, *filius vavvode de Chak* și comite de Bihor, stabilește termen de judecată între Mușină de Densuș (*Mosynă de Dampsus*) ca pîriș și George, fiul lui Apa de Mălincrav (*Almakerek*, jud. Sibiu), Ioan zis Farkas de Herina (*Harinna*, jud. Bistrița-Năsăud) și Ștefan zis Bologar de Tușinu (*Thwson*, jud. Mureș), ca pîriți, pentru unele prejudicii și răutăți provocate reclamantului³⁰. Peste cca. opt luni, la 1 mai 1427, capitlul din Alba Iulia adeverește înțelegerea între Mușină de Densuș și cei trei (numiți acum *Johannes Farkas de Zezerman*, *Georgius, filius Appa de Almakerek*, *Stephanus Bolgar dictus de Zenthkyral*), în sensul că aceștia din urmă trebuie să dea patru sute de oi și un caț în valoare de 12 florini prin Clemens, nobil de Peștișul Mare (*Alpastes*), sau Mare Românul de Lunca Cernii (*Mare Volacho de Nyres*). — familiarii lui Mușina — acestui nobil de Densuș³¹. Contradicții între românii autohtoni și „oaspeții” veniți în veacul XIV în Țara Hațegului se petrec și pe tărîm confesional; ele sînt accentuate și de intervenția autorității centrale care, prin reprezentantul său suprem, regele Sigismund de Luxemburg, confirmînd la 2 decembrie 1428 vechile privilegii (acordate de Ludovic I) ale mănăstirilor franciscane din vicariatul Bosniei — adică din Caransebeș, Orșova, Hațeg (*Hatsak*) etc. — interzice preoților ortodocși (*schismaticos sacerdotes*), sub pedeapsa pierderii tuturor bunurilor, să-i boteze pe catolicii din districtul Hațeg (*Hathusak*)³². Interdicția trebuia, desigur, să pună capăt pe cale juridică unei situații de fapt sau, mai degrabă, sub pretextul botezului dat catolicilor de „schismatici”, să-i priveze pe aceștia din urmă de statutul lor social-economic și spiritual preeminent (se știe că în acea vreme, în Țara Hațegului, preoții erau adesea și cnezi — proprietari de sate). Se știe sigur că în veacul al XV-lea existau coloniști catolici în localitățile Hațeg și Sintămărie Orlea. Dar nu cunoaștem pe nici unul dintre aceștia care să fi reușit ieșirea din perimetrul localităților respective pentru a stăpîni posesiuni în districtul Hațeg. E drept că un anume Ștefan și fratele său, Dionisie de Hațeg, devin nobili (stăpînitari de pămînt) și au posesiuni, dar în afara Țării Hațegului, în comitatul Solnoc³³. Mai mult, posesiunea Sintămărie Orlea trece în stăpînirea familiei Cindeștilor din Riu de Mori la 1447³⁴, iar mănăstirea catolică, așezată în mijlocul acestei țări compacte românești, se sufocă de fapt: nu are posesiuni, pretinde repetate privilegii regale (care n-o vor scoate de fapt din im-

³⁰ Barabas S., *op. cit.*, I, p. 485—486, nr. CCCLXX.

³¹ *Ibidem*, p. 502, nr. CCCLXXVIII.

³² Fejér G., *Codex diplomaticus Hungarie ecclesiasticus ac civilis*, XI, Buda, 1844, p. 457—458; *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, XXIII, Acta Bosniae, Zagrebiae, 1892, p. 127—130 (cu data greșită de 5 decembrie, în loc de 2 decembrie 1428).

³³ Arh. Naț. Magh., Dl. 36.403.

³⁴ Csánki D., *op. cit.*, p. 190

pas), își pierde, se pare și credincioșii, ce apelează pentru botez la preoții ortodoxi etc. Concluzia tulburătoare care se impune este că Țara Hațegului, cel puțin pînă în veacul al XV-lea inclusiv, a avut tendința împlinită de a anihila, îndepărta sau asimila elementele străine (ca structură de civilizație și cultură) pătrunse în zonă. Chiar încercările intrușilor de a deveni stăpîni de pămînt în Hațeg în prima parte a veacului XV se circumscriu într-o arie geografică periferică a districtului, deoarece obștea stăpînilor locali de origine cnezială și obștile oamenilor de rînd erau foarte puternice și solide.

Spre jumătatea secolului al XV-lea pînă în finalul acestui veac, adică în vremea cînt în fruntea Transilvaniei și Ungariei s-au aflat Iancu de Hunedoara și fiul său Matia Corvinul (mai ales în prima parte a domniei acestuia din urmă), imixțiunile individuale nobiliare și cele ale autorităților, cu scopul tulburării vechilor rînduiești din Țara Hațegului, au fost aproape inexistente. E drept că s-au făcut înobilări, danii, confirmări, introduceri în stăpînirea unor moșii etc. poate chiar mai multe decît altă dată, dar mai toate au avut în atenție promovarea elementelor cneziale ori de origine cnezială locale, răsplătirea acestor elemente pentru sprijinul dat politicii de centralizare și luptelor împotriva turcilor (mai ales în vremea lui Iancu de Hunedoara). Există totuși o pătrundere de mare răsunset documentar, a unui intrus în Hațeg, cam pe la jumătatea veacului al XV-lea. Nu este vorba însă despre un străin (*advena*) în adevăratul sens al cuvîntului, așa cum au fost cei pomeniți mai sus, ci despre un român de la sud de Carpați, din familia olteană a Arceștilor, amintită în veacurile XV și XVI³⁵. Primul *Arka*, cam pe la mijlocul veacului al XV-lea, caracterizat mai tîrziu în documente ca „om român“ (*Valachus homo*), „străin și fără proprietate“ (*advena et impossessionatus*), s-a căsătorit cu o hațegană, anume Neața (*Nexa*), fiica lui Stoian (*Zthoyan*) de Densuș³⁶. Deci practic nu e vorba de un străin, ci de membrul uneia și aceleași structuri de civilizație (sub aspect social-economic, politic, etnic, cultural etc.), care se întindea și se manifesta de o parte și de alta a Carpaților. E drept că la nord de munți impactul cu noua ordine apuseană provocase buiversări, adaptări, inversunări, uneori violente, ale autohtonilor. Urmașii aceluși prim *Arka*, aflați tot în cadrul familiei și etnic românesc, se vor adapta repede noilor realități, devenind în scurt timp oameni ai locului și proprietarii unor întinse posesiuni (deci nobili). Ladislav Arca, ful Neaței, pe la 1475, începe seria nesfîrșită a judecăților cu rudele și cu vecinii pentru moștenirea pe linie maternă și mărirea neîncetată a posesiunilor sale. Pe la 1502, șirul de reclamații și procese ale Arceștilor în scopul mării posesiunilor lor risca să se încheie, deoarece Vladislav, regele Ungariei, confiscă pentru trădare

³⁵ *Ibidem*, p. 151 (alte date despre *Arka*, la p. 209—210). Csánki D. afirmă că Arca a venit în Hațeg din Banat (comitatul Timiș), dar nu aduce nici un argument convingător în sprijinul afirmației sale. Ascendența olteană a acestei familii este susținută însă cu mărturii relevate, între alții de C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, București, 1943, p. 256 și de P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, I, București, 1938, p. 343 (vezi N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, p. 182).

³⁶ Arh. St. Bratislava, nr. 16; copie microfoto la Arh. St. București, cadrele 38—39.

toate bunurile nobilului Ioan Arca de Densuş (fiul lui Ladislau) și le dona lui Ioan și Nicolae Ungur (*Ungor*) de Nădăștia (*Nadasd*, jud. Hunedoara)³⁷, probabil membrii, la origine, tot ai unei familii românești (numele de Ungur era o poreclă, după mărturia unui document din 1458 — *Ungor dictus*)³⁸. Dar familia Ungur nu pare să fi intrat efectiv în stăpînirea bunurilor lui Ioan Arca, din moment ce aceleași bunuri sînt iarăși confiscate la 1504 (tot lui Ioan Arca) și dăruite lui Barnaba de Bela și Ioan și Ladislau Folth³⁹. Solidaritatea hațeganilor, ca și contrazicătorii (împotriviitori), este iarăși foarte puternică și străinii nu-și pot atinge scopul⁴⁰. Dealtfel, nu peste mult timp, la 30 noiembrie 1506, situația lui Ioan Arca pare redresată substanțial, din moment ce familiarul („omul“) său se înfățișă înaintea capitlului din Cenad pentru introducerea stăpînirii său în stăpînirea posesiunilor răposatului Ioan Ungur de Nădăștia⁴¹. Deci încercarea familiei Ungur și a celorlalți de a pătrunde în Hațeg s-a soldat cu un eșec. Se pare că aceeași soartă — și tot în relație cu Arceștii — a avut și familia Gereb, în încercarea sa insistentă de statornicire prin posesiuni în Țara Hațegului. Astfel, la 4 ianuarie 1497, Vladislav, regele Ungariei, cere capitlului din Alba Iulia să introducă pe episcopul Transilvaniei, Ladslau Gereb și fratele său Petru în stăpînirea tuturor bunurilor nobilului Petru cel Mic de Mățești (*Petrus Parvus de Maczest*), fost castelan de Făgăraș, acuzat de infidelitate față de suveran și creștinătate⁴². E vorba, în principal, de posesiunea Mățești (azi Zăvoiul), care trece la familia Gereb. Peste cca un an, la 3 februarie 1498, regele Ungariei cere iarăși capitlului albens să introducă pe episcopul Ladislau Gereb în stăpînirea tuturor bunurilor lui Dionisie de Streisîngeorz, ginerele lui Ladislau Arca⁴³ (prin căsătoria cu fiica acestuia din urmă, numită Clara⁴⁴). Introducerea a fost însă contestată de Nicolae de Streisîngeorz, de Ștefan de Silvaș și de soția sa Elena (*Helena*), ca și de Visa (*Wjyssa*), soția lui Dan de Săcel, ambele fiice ale lui Dumitru de Streisîngeorz (pentru posesiunile Streisîngeorz, Săcel, Valea, Grid, Ohaba); de asemenea, au mai „contrazis“ nobilii Ioan Sărăcin (*Joannes Zerechen*) de Sălaș cu fiii săi, Sărăcin (*Zerechen*), Cîndreș (*Kenderes*), Mihail și Nicolae, apoi Cîndreș (*Kenderes*), fiul lui Danciul (*Danchwl*) de Sălaș, însuși acest din urmă Danciul și ceilalți fii ai săi, Lațcu (*Laczko*), Iacob (*Jacobus*) și Costea (*Koztha*) — pentru posesiunile Sălașu de Jos și de Sus, altă Ohaba, Merișor, Crivadia și Mălăiești. Despre aceste contestații va scrie capitlul din Alba Iulia, la 25 februarie 1498, voievodului

³⁷ Arh. St. Bratislava, nr. 22; cadrele 52—53.

³⁸ Csánki D., *op. cit.*, p. 241.

³⁹ *Ibidem*, p. 209—210.

⁴⁰ Arh. Naț. Magh., Dl. 29590.

⁴¹ Arh. St. Bratislava, nr. 3; cadrele 60—61; pe rolă sînt greșite nr. 3 și anul 1430, în loc de 1506.

⁴² Bibl. documentară Batthyaneum, Alba Iulia, III, nr. 454.

⁴³ Kemény J., *Appendix Diplomatarii Transylvanici*, vol. VII (1475—1499), p. 282; manuscrisul se află la Bibl. Academiei, Cluj-Napoca, arh. istorică, sub cota provizorie A. 137.

⁴⁴ Bibl. Batthyaneum, III, 111.

Transilvaniei, Bartolomeu Dragfy⁴⁵. Contrazicătorii vor mai cere capitulului și o scrisoare de opreliște, îndreptată în speță împotriva familiei Gereb, scrisoare prin care Ioan Sărăcin de Sălașu de Sus, cu fiii săi Sărăcin, Cîndreș, Mihail și Nicolae, apoi Cîndreș, fiul lui Danciul, cu acest Danciul, tatăl său și cu Iacob, Costea și Lațcu (tot fiii lui Danciul) declară că Dionisie de Streisingeorz a fost lipsit de urmași bărbați (avea o fată Anca, pentru care Ladislau Arca va lupta să obțină părți din moștenirea pe linie maternă⁴⁶) și că, în consecință, bunurile sale au rămas celorlalți frați ai săi condvizionali⁴⁷. Înainte de a rezolva problema acestor insistente contestații (contrazicătorii erau chemați de capitlu la înfățișare la 1 august 1498), Ladislau și Petru Gereb (ultimul era la acea dată *iudex curie* și fusese anterior voievod al Transilvaniei), în 4 aprilie 1498, se grăbesc să dăruiască familiarului lor Ioan Arca de Densuș posesiunile Streisingeorz, Valea, Săcel, Ohaba și Grid, precum și părțile de moșie din posesiunile Sălașu de Jos și de Sus, altă Ohaba, Mălăiești, Crivadia și Merișor, foste ale nobilului răposat Dionisie de Streisingeorz⁴⁸. Se vede că înaltul prelat și înaltul dregător din familia Gereb au intuit ostilitatea hațeganilor față de intruși, din moment ce au recurs la stratagema de a ceda unui credincios al lor întinsele posesiuni, pe care, probabil, sperau să le domine în continuare indirect. Dar manevra n-a dat deocamdată rezultatul așteptat (poate partea adversă n-a acceptat compromisul între Arca și Gereb-i), fiindcă la 17 mai 1499, în fața lui Petru, voievodul Transilvaniei, părțile s-au împăcat: episcopul Ladislau a recunoscut stăpînirea lui Ioan Sărăcin de Sălașu de Sus, a fraților săi Sărăcin, Cîndreș, Mihai și Nicolae, a lui Cîndreș, fiul lui Danciul, a lui Danciul însuși și a fraților săi Iacob, Ladislau (Lațcu) și Costea asupra părților din moșiile Sălașu de Jos și de Sus, Ohaba, Merișor, Crivadia, Mălăiești; în schimb, aceștia din urmă recunosc stăpînirea episcopului asupra posesiunilor Streisingeorz, Săcel, Valea, Grid și altă Ohaba⁴⁹. Cu un an înainte (în 1498) regele poruncise, iar capitlu din Alba Iulia procedase la „introducerea” lui Ladislau Gereb în stăpînirea posesiunilor Săcel, Ciopeia (*Chepee*), Reea, Silvaș, Riu Bărbat, Hobita, Uric, Livadia (*Livatze*) și Mătești⁵⁰, unele primite anterior, altele neintrate probabil niciodată efectiv în patrimoniul acestuia. Împăcarea din 1499, dintre Ladislau Gereb și sălășeni a fost totuși de circumstanță, netrăinică, în condițiile în care, la 12 mai 1500, regele Vladislav al Ungariei dăruiește lui Ladislau Arca de Densuș și fiului său Ioan „toate” posesiunile din Hațeg ale episcopului: Streisingeorz, Săcel, Valea, Ohaba, porțiunile din Sălașu de Sus și de Jos, din altă Ohaba, Crivadia, Mălăiești, Merișor. La 15

⁴⁵ Actul, transmis de Kemény în colecția sa (vezi nota nr. 51), se află la Bibl. Batthyaneum, III, 105. între contrazicători, la Kemény, e menționat greșit Ioan de Săcel în loc de Dan de Săcel, cum apare în original.

⁴⁶ Bibl. Batthyaneum, III, 111.

⁴⁷ Kemény J., *Diplomatarium Transylvanicum Supplementum*, V, p. 189; ms. la Bibl. Academiei, Cluj-Napoca, arh. istorică, cota provizorie A. 122.

⁴⁸ Arh. Naț. Magh., Dl. 29571.

⁴⁹ Kemény J., *Diplomatarii Transylvanicum Supplementum*, V, p. 211—212; Bibl. Batthyaneum, III, 156. Regest la Béke A., *A Gyulafehérvári káptalani levéltárnak czimjegyzéke*, Budapesta, 1884, p. 45.

⁵⁰ Bibl. Batthyaneum, III, nr. 150; Béke A., *op. cit.*, p. 46.

ianuarie 1501, capitlul din Alba Iulia va trece la introducerea Arceștilor în noile stăpîniri⁵¹. Deci, oricum ar sta lucrurile în amănunt, încercarea Gereb-ilor de a pătrunde statornic în Hațeg a dat greș, așa cum s-a întimplat și cu familia Ungur de Nădăștia sau cum se va întimpla, de exemplu cu Blasius de Bethlen, cămărașul regal, ori cu „banul de Severin“, Barnaba Belay, care încearcă din nou zadarnic să se instăpînească la 1510—1511 peste toate posesiunile lui Ladislau, Nicolae și Ioan Cîndea de Rîu de Mori⁵². Recapitulînd, putem contura mai multe etape ale drumului iluzoriu de a avea sate în Hațeg, pe care l-au străbătut Gereb-ii:

a) vînarea unor proprietăți rămase teoretic fără stăpîn la teritoriu și care intrau sub incidența dreptului de danie al regelui (posesiunile lui Petru cel Mic de Mățești, socotit trădător, și ale lui Dionisie de Streisingeorz, mort fără urmași pe linie bărbătească);

b) intrarea Gereb-ilor, prin donație regală, în stăpînirea posesiunilor celor pomeniți mai sus (de mare ajutor în grăbirea acestor acte va fi fost poziția lui Petru Gereb de *iudex curie* la Buda);

c) apariția contrazicătorilor, în persoana rudelor celor privați de drepturile lor, membri ai unor familii de origine cnezială locală, ale căror nume — mixtură între onomastica ortodoxă ori tradițională românească și cea catolică — indică încadrarea tot mai accentuată în obiceiul regatului și în rigorile moralei nobiliare.

d) strădania contrazicătorilor de a-i elimina pe intruși, eludînd dreptul feudal de tip apusean (ce invocă trădarea ori lipsa moștenitorilor masculini), în favoarea dreptului ancestral de stăpînire în condvizivune între frați;

e) cedarea posesiunilor disputate — în urma presiunilor grupului solidar al contestatarilor — lui Ioan Arca de Densuș, familiar al lui Gereb. (e drept că Ladislau Arca, tatăl lui Ioan, încerca și el prevalîndu-se de drepturile nepoatei Anca — fiica lui Dionisie de Streisingeorz — să obțină o parte din aceste moșii);

f) protestul probabil al contrazicătorilor în fața compromisului de mai sus și încercarea de înțelegere între sălășeni și Gereb-i;

g) ruperea înțelegerii și cedarea celor mai multe din posesiunile Gereb-ilor familiei Arca din Densuș. De fapt, nici familia Arca n-a stăpînit efectiv mult timp aceste posesiuni datorită stingerii neamului său pe linie masculină. Prin căsătoriile fetelor din familia Arca, multe moșii ale lor vor ajunge în patrimoniu Cîndeștilor. Dealtfel, chiar arhiva familiei Arca a fost înglobată în cea a familiei Cîndea. Dar și așa, aceste moșii rămîn, deocamdată, în stăpînirea nobililor hațegani. S-ar putea presupune existența unui fel de condominium în exercitarea autorității asupra acestor moșii, în sensul că *de facto* tot Gereb-ii rămîn stăpîni (scurt timp), din moment ce stăpîni *de iure* sînt niște familiari ai lor (Arceștii), dar ne apare evidentă următoarea observație: puternică va fi fost opoziția localnicilor și eficace, dacă un episcop de Alba Iulia și un *iudex curie* n-au reușit să rămînă stăpîni de drept în Hațeg decît doi-trei ani și n-au reușit să domolească adversitățile decît dărîind posesiunile

⁵¹ Arh. Naț. Magh., Dl. 30497.

⁵² Ibidem, Dl. 62988, 62991.

unor pămînteni. Poate Gereb-ii nici n-au reușit să intre vreodată efectiv în stăpînirea moșiilor din Hațeg.

În urma acestui șir de fapte, petrecute pe parcursul unui secol și mai bine, se impun câteva concluzii generale, și anume:

1. Mari încercări de depedare a localnicilor și de pătrundere a unor străini intruși în Țara Hațegului au fost relativ puține în veacul al XV-lea și, în general, nereușite.

2. Aceste încercări, soldate cu pătrunderi (*de iure*) de scurtă durată, se eșalonează în timp la sfîrșitul veacului al XIV-lea și în prima treime a secolului al XV-lea (ex. Poztos-ii din Timișoara) și apoi, după o lungă pauză, la finalul veacului al XV-lea și la începutul celui următor (familii Ungur, Gereb, Bethlen, Belayș.a.).

3. Lunga pauză din intervalul 1440—1490, cînd, conform documentelor cunoscute, nu au loc încercări sau pătrunderi ale unor străini în Hațeg, corespunde în linii mari epocii lui Iancu de Hunedoara și Matia Corvinul, epocă de eflorescență a nobilimii românești transilvane. E drept că și prezența în prima treime a veacului XV a castelanului din cetatea Hațegului, adică a unui funcționar regal, de obicei străin de această zonă, va fi favorizat tendințele de imixțiune. Apoi, după creșterea rolului Hunedoarei în paralel cu decăderea cetății Hațegului și cu trecerea castelaturii în mîna familiei locale Cîndea⁵³, eventualele persoane interesate în înstăpîniri asupra bunurilor cneziale pierd un virtual punct de sprijin, iar politica Hunedoreștilor (mai ales a lui Iancu) va descuraja pînă la anihilare asemenea încercări de imixțiune.

4. Arca, venit în Hațeg tocmai în această perioadă ca român de peste munți și ca soț al unei hațegane, nu poate fi scotit, tocmai din aceste motive, un străin. Dimpotrivă, Arceștii se comportă ca factor de anihilare, de eliminare a unor intruși (ex. Ungur, Gereb), chiar dacă acțiunile lui Ladislau și Ioan de mărire neîncetată a posesiunilor lor nu fac decît să pregătească în sens moral calea de urmat pentru străinii de mai tîrziu, din veacul al XVI-lea, cînd împrejurările locale și cele general transilvănene vor fi mult schimbate.

5. Excluderea veneticilor de către localnici evidențiază forța familiilor de origine cnezială hațegane (forță întărită considerabil în epoca Hunedoreștilor), perpetuarea în întreg veacul al XV-lea a solidarității vechii obști de sorginte cnezială, obște ce mai păstrează în acest secol ecoul organizării sale tradiționale.

6. Excluderea acestor străini mai mărturisește adaptarea stăpînitorilor de pămînt hațegani la nobile realități, eludarea, mai ales după jumătatea veacului al XV-lea, a vechilor cutume, innobilarea lor masivă, în urma serviciilor aduse suveranului și ragatului, și apoi, în timp, renunțarea treptată la limba și credința strămoșească, în vederea păstrării și consolidării statutului lor nobiliar, și în vederea echivalării lor depline cu situația și mentalitatea, cu clasa nobiliară a Transilvaniei și Ungariei.

7. Statutul nobiliar deplin și noile împrejurări ale veacului al XVI-lea vor face ca această solidaritate panhațegană să nu mai funcționeze, în

⁵³ A. A. Rusu, *Castelani din comitatul Hunedoara în secolul al XV-lea*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai“, Historia, 1981, XXVI, fasc. 1, p. 14—16.

general după 1500. Prin căsătorii, moșteniri, danii deposedări etc., nobili din alte părți ale Transilvaniei, și chiar ale regatului, vor deveni stăpâni de sate în această țară de margine transilvană, ce rămâne totuși, din punct de vedere etnic, compact și statornic românească.

IOAN AUREL POP

TENTATIVES D'IMMIXTION AU PAYS DE HATZEG AU XVème SIÈCLE

(Résumé)

Au XV-ème siècle, comme au siècle précédent, il y a eu des tentatives insistantes de quelques nobles laïques ou ecclésiastiques, de quelques hauts dignitaires royaux et des voïvodes, de quelques citoyens (ex. les familles *Pozthos*, *Ungur*, *Gereb*, *Bethlen*, *Belay* et d'autres) de devenir maîtres de villages au pays de Hatzeg, en se substituant aux anciens propriétaires roumains de la région, d'origine cnéziale. Ces actes d'immixtion des étrangers, ratifiés par des documents de donation et par des introductions en propriété, ont eu lieu surtout dans le premier tiers et vers la fin du XV-ème siècle, c'est-à-dire hormis l'intervalle de temps lorsqu'à la tête de la Transylvanie et de la Hongrie se trouvaient Iancu de Hunedoara et Matia Corvin, souverains qui se sont basés, dans leur oeuvre de centralisation de l'Etat, de lutte contre l'anarchie féodale et de défense contre les Turcs, sur les éléments roumains d'origine cnéziale. Ces éléments, récemment ennoblis, continuant la tradition ancienne de la communauté des cnèzes de Hatzeg, ont réussi par divers moyens (solidarité en qualité de *contradictores*, aide donnée aux souverains en échange de la reconnaissance de leurs anciens domaines et en échange de l'anoblissement, la rançon du droit des femmes, vente-achat, résistance armée etc.) — tout au long du XV-ème siècle — d'éliminer les inoportuns, en maintenant, en général, leurs domaines et les prérogatives qui en résultent.